

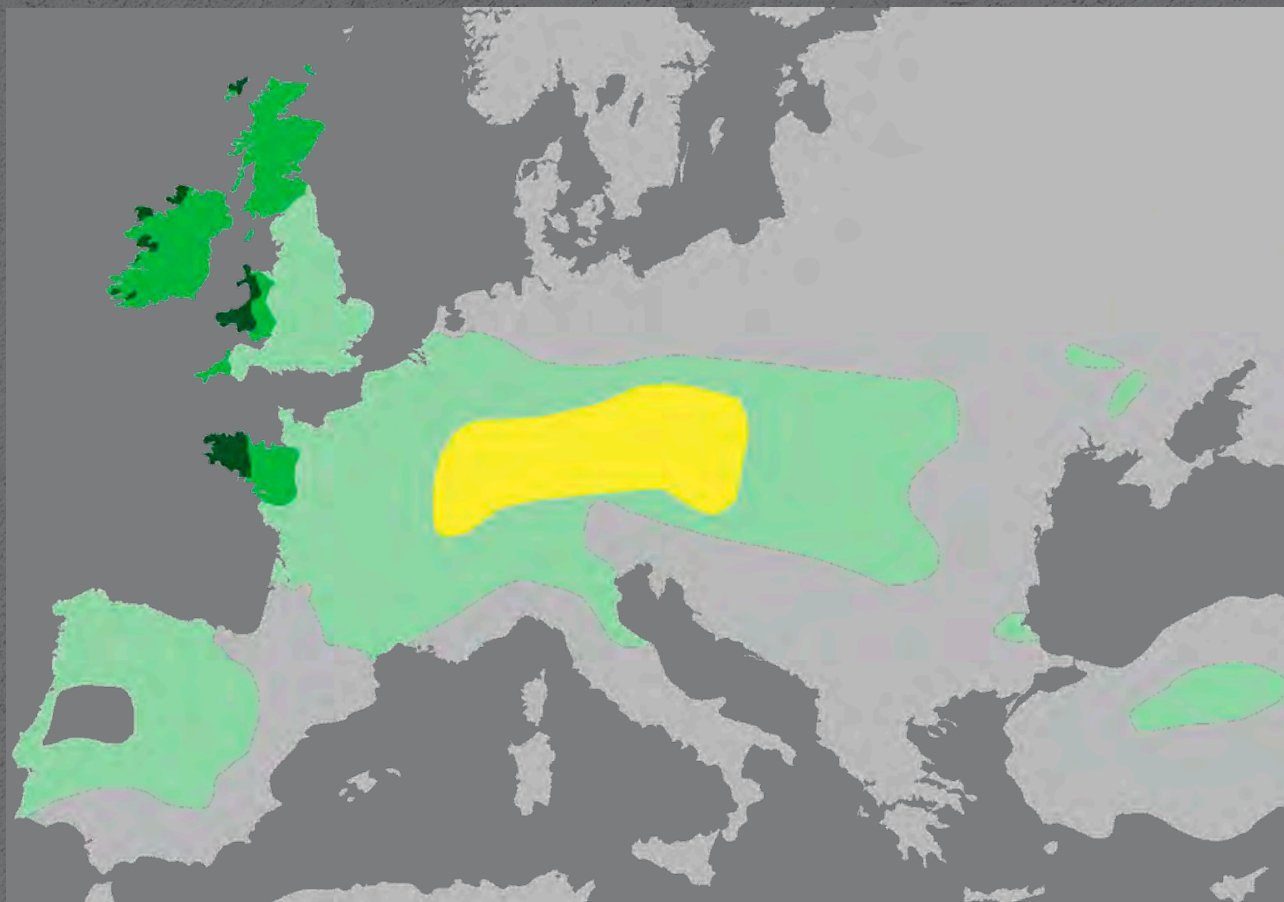
KÉSŐ VASKORI FAZEKASKEMENCÉK A PESTI-SÍKSÁGON

SOÓS ROLAND

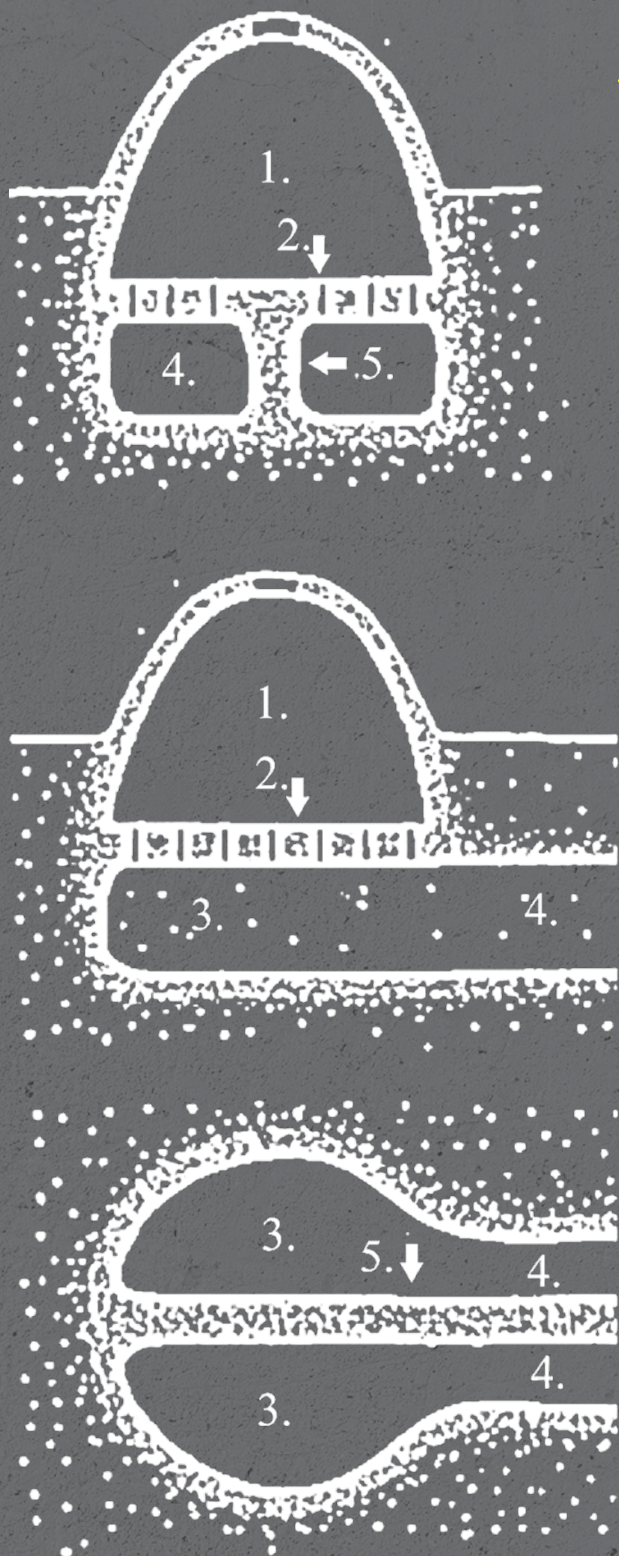
A Magyarország területén előkerült késő vaskori (Kr. e. 5. – Kr. u. 1. század), úgynevezett kelta típusú fazekaskemencék száma az utóbbi évtizedekben a növekvő arányú nagyberuházások feltárásai nyomán jelentősen megnövekedett. Jelenleg közel 40 lelőhelyről mintegy 70, a késő vaskorra korhatározható edényégető kemencét ismerünk. Ezekhez sorolhatók az M0-s autópálya építéséhez

kapcsolódó, 2006-ban feltárt egyik üllői, és a 2004–2006 között kutatott egyik ecséri lelőhelyről (Pest vármegye) előkerült kelta fazekaskemencék is.

A keleti kelta területeken elterjedt, majd a későbbi korokban is továbbélő fazekaskemence-típust a magyar nyelvű szakirodalomban az alábbi módon szokták leírni: földbe mélyített, kétosztatú, alsó huzatú, vertikális, egy

A kelta kultúra elterjedése Európában

Egy vaskori kemence sematikus szerkezeti rajza (1: égetőtér, 2: rostély, 3: fűtőtér, 4: fűtőcsatorna, 5: osztófal)

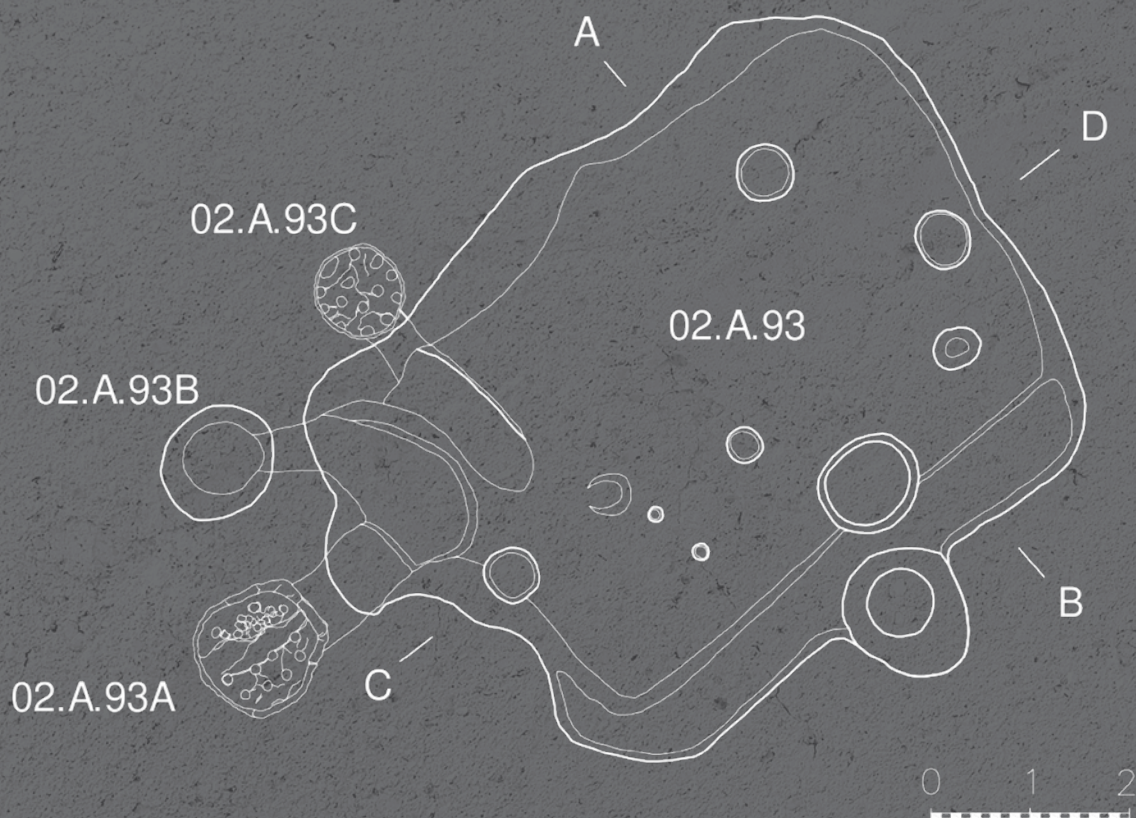
felfelé áramló légmozgás szállítja a tüzelőcsatornán és a fűtőtéren, majd a rostély nyílásain át az edényeket tartalmazó égetőtérbe.

Az eddigi kutatási eredményekből az a kép rajzolódik ki, hogy az ilyen késő vaskori fazekaskemencék többnyire nem magányosan, hanem csoportokban kerülnek elő, mint például Sajópetrin, ahol nyolc, vagy Sopron-Krautacker és Esztergom, Kossuth L. u. 14–18. sz. lelőhelyeken, ahol öt-öt kemencét tártak fel. Vannak ugyanakkor olyan korabeli települések is, ahonnan csak egy-egy fazekaskemencét ismerünk. Ilyen magányos kemencéket ismerünk Békásmegyerről, Ózdról és Orda-csehi-Kis-töltésről. De ezekről sem mondható el teljes bizonyossággal, hogy minden kétséget kizáróan magukban álltak, hiszen e településeket nem tudták teljes egészében feltárni, így a kutatatlan részeken még lehetnek hasonló objektumok (egyébként meglehetősen kevés a teljesen feltárt késő vaskori telep hazánkban).

Fontos kitérnünk az edényégetők településeken belüli elhelyezkedésére is. Szembeötlő az a tendencia, hogy a kemencék többnyire a lakóépületektől távol helyezkednek el, ennek hátterében valószínűleg tűzvédelmi okokat kell keresnünk. Ugyanakkor a kelta falvakban már rendszerint azonosíthatók a jól elkülönített kézműves tevékenységekre utaló épületegyüttesek, településrészek is. Ilyen jelenség a Sajópetrin előkerült fazekaskemencék esete is, amelyeket a telep délnyugati részén árokkal kerítettek el.

Izgalmas kérdéskör a kemencékhez kapcsolódó fazekasműhelyek problematikája. Mivel az edényégetés egy igen kényes és az időjárási viszonyosságoknak kitett művelet, ezért a legtöbb esetben számolhatunk a kemencék környékén valamilyen épülettel is. A közelükben előkerült épületek általában cölöpökkel alátámasztott tetejű gödörházak. Jerem Erzsébet a sopron-krautackeri 151. kemencénél például egy sima, négy lábra támaszkodó, észak felé lejtő tetőt rekonstruált. Sajópetriben már egy komolyabb műhelyépületről beszélhetünk: egy lekerekített sarkú téglalap alakú gödörházzal, ágasfás-szelemenes tetőszerkezettel és felmenő falakkal. Az épület nyugati sarkából három egymás mellé épített, körülbelül azonos méretű rostélyos fazekaskemence nyílt. Magában az épületben azonban csak a munkagödör és a tüzelőcsatorna

vagy két tüzelőnyílású, átluggatott rostélyú edényégető kemence. A „kétosztatúság” lényegében azt jelenti, hogy az úgynevezett alépitményt, amely a fűtőtérből és a rostélytámasztóból áll, egy rostély választja el a felépitménytől. Az „alsó huzatúság”, illetve a „vertikalitás” itt a működési elvre vonatkozik, vagyis arra, hogy a kemence szájnyílásának közelében rakott tűz forrását lentől

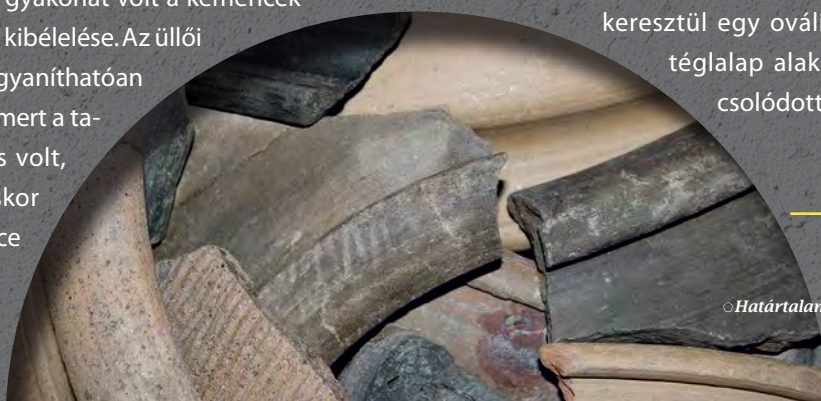
A sajópetri műhely ásatási rajza

egy része helyezkedett el. A felépítmény tűzveszélyes szellőzőnyílása ugyanakkor az épületen kívülre került.

A kemencék közvetlen kiegészítő objektumai közé tartoztak az úgynevezett hamuzó-, tüzelő- vagy más néven munkagödörök. Általában szabálytalan téglalap vagy ovális alaprajzúak. Számos más funkciót is betölthettek, mint például a felhalmozott tüzelőanyag vagy az égetésre váró edények tárolása. Itt kell megemlíteni az úgynevezett kemencebokrokat, amelyek fontos ismérve, hogy egyetlen munkagödörhöz több fűtőcsatorna és ezáltal több kemence is kapcsolódott, illetve meg lehetett figyelni a fent említett Sajópetriben is.

Az Üllőn feltárt kemence földbe mélyített része egy kerek, viszonylag mély, méhkas alakú gödör. A fűtőtér és a fűtőcsatorna agyagos talaja átégett, tapasztás sehol sem figyelhető meg benne annak ellenére, hogy a késő vaskorban általános gyakorlat volt a kemencék belsejének agyaggal kibélelése. Az üllői kemence esetében gyaníthatóan azért hagyták ezt el, mert a talaj maga is agyagos volt, ami az első tüzeléskor jól kiégett. A kemence

eredeti rostélya beomlott, így eredeti helyzetben nem maradt meg belőle semmi, de a betöltésben előkerült néhány töredék alapján 15–20 cm vastag lehetett. A rajta lévő lyukak átmérője 5 és 8 cm között váltakozik. A késő vaskori kemencék rostélyainak készítése kapcsán többen is megfigyelték szerves anyag lenyomatát a rostélyokon. Wolf Mária és Simonyi Erika a Mezőkeresztes-Cethalmon feltárt kemence rostélyán 8–10 cm-es botok nyomait rögzítették. A Sajópetriben feltárt kemence rostélyán pedig hasított deszka nyomai látszódtak. Az üllői rostélyt is hasonlóképpen készíthették, tehát egy előre elkészített faszerkezet köré tapaszthatták az agyagot, és így alakították ki magának a rostélynak a formáját és vastagságát. A rostély egy középső osztófalra támaszkodott, amely két részre osztotta az észak–déli irányú tüzelőjáratot. Az osztófalat a sárga agyagos altalajba faragták bele, amely vörösre égett át. A kemencéhez a fűtőcsatornán keresztül egy ovális, lekerekített sarkú téglalap alakú munkagödör kapcsolódott.

Kelta
kerámia-töredékek
Ecserről

Kelta csupor Ecserről

Az üllői kemencéhez nem tartozik semmilyen épület vagy akár cölöpökkel tartott tetszőszerkezet sem. Az ásátás jellegéből adódóan ugyanakkor egy ilyen építmény megléte nem zárható ki teljesen, mivel csak egy keskeny, 4,8 méter széles sávban haladt a feltárás. Így a kemence északnyugati oldalán esetleg még számolhatunk ilyen jelenséggel.

Az Ecseren feltárt kemence nagyban hasonlít az üllői példányhoz, de ennek falait betapasztották, és ez az utóbbival szemben egyenesen mélyül. A fűtőcsatornát és a kemencét észak–déli irányban két részre tagoló osztófal felülete is átégett. Az ecseri kemence egyik legérdekesebb jelensége, hogy megújított rostélyának néhány töredéke eredeti helyzetben megmaradt. Ezek révén jól megfigyelhető, hogy az első rostély 12 cm vastag

volt, aminek az elhasználódása tette szükségessé a felette lévő 6 cm vastag új rostély megépítését. Ez azt sugallja, hogy a kemencét hosszabb ideig és intenzíven használhatták. Ugyancsak megfigyelhető volt, hogy az első rostélyt nem egyszerre építették a kemencével, hanem annak elkészülte után helyezték azt bele. Elmondható az is, hogy itt egy magányosan álló, a település szélén létesített edényégetőről beszélhetünk, és míg az üllői kemence kapcsán akár műhelyt is feltételezhetünk a közelben, addig az ecseri objektum esetében ezt kizárhatjuk, mivel környezete teljes mértékben kutatottnak tartható. Sajnos több információval nem rendelkezünk, mivel fűtőcsatornája végét és a munkagödör egészét a területen később megtelepedő szarmata falu egyik objektuma maradvékntalanul elpusztította.

Kelta szitula Ecserről

Az ecseri kemence fűtőcsatornája, az átégett osztófala és a fűtőtér a rostéllyal

Az ecseri kemence megújított rostélya

Az üllői kemence fűtőcsatornája, átégett osztófala és a fűtőtér